

אטלס המזרח התיכון

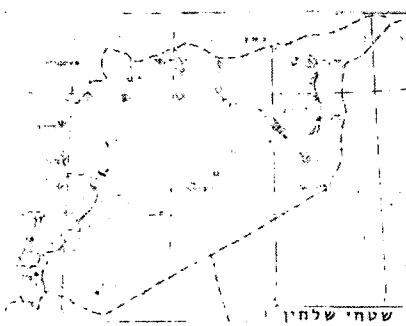
חיים שקד

חקר המזרח-התיכון החדש — בארץ, ובעור
לם בכלל — הוא נושא "צעיר" יחסית, שהת-
פתח בעיקר בשנים האחרונות והפך לתחום
בפני-עצמו במחקר ההיסטוריה ה"קלאסית"
של עמי האיסלאם. עובדה זו, וכן שורה
של קשיים אובייקטיביים, גתנו את אותור
היהם בספרות העומדת היום לרשות אלה,
המתעניינים במה שמתהווה בזמננו-ראונו ב-
אזור-עולם זה. ספרות זו — עיקרה לעת-
עתה מחקרים בהיסטוריה המדינית של עמי
האזור, ורק מיעוטה מחקרים בבעיות חברה
וכלכלה, או גיאוגרפיה במובנו הרחב של
המושג. בשנים האחרונות רבו, אמנם, הפר-
סומים בתחומים אלה, אך קיים עדיין פער
איכותי וכמותי בין חקר ההיסטוריה-המדי-
נית ובין חקר בעיות ההווה של המזרח-
התיכון בימינו.

תרומה בעלת-ערך לסתימת פער זה תרמו
בשנים האחרונות חוקרים ישראליים, שפר-
סמו עבודות חשובות בנושאים שונים של
חברה וכלכלה במזרח-התיכון. לאחרונה הצי-
טרף לשורה מכובדת זו גם אטלס חדש:
אטלס המזרח התיכון — פיט, כלכלי ומדי-
ני — עם סקירה גיאוגרפית, בעריכת ד"ר
משה ברור וד"ר יהודה קרמון (הוצאת "יב-
נה", תל-אביב, 1964).

שני חלקים באטלס: סקירה כללית (34
עמודים גדולים כפול-טורים) ומערכת מפות
(39 עמודי מפות). הסקירה הכללית היא
תמציתית וכוללת סיכומים לפי תחן אזורי-
כולל (מבנה, צורות-נוף, אקלים, חקלאות,
נפט, מחצבים, תעשייה ואוכלוסין) וסיכומים
ארציים (מצרים וסודאן, ישראל וירדן, סוריה
ולבנון, עיראק, חצי-האי ערב, אירן, תור-
כיה, קפריסין). בסקירות ארציות אלו ריכוזו
העורכים נתונים מאלפים על המבנה הפי-
סי, הכלכלה (חקלאות, תעשייה, מחצבים, תח-
בורה) והאוכלוסיה, המתוייחים לכל ארץ
בנפרד. יפה עשו העורכים בהדגישם, מחד

גיסא, את הבעיות האופייניות לאזור בכללו
(כגון: הנפט), ומאידך גיסא, את אלה
המציינות ארץ מסוימת (כגון: מצרים —
הנילוס, ההשקיה, תעלת-סואץ; עיראק —
הפרת והחידקל; סוריה ולבנון — העדות
והמיעוטים). כל סקירה מפנה את הקורא
לעמודים המתאימים שב"מערכת המפות".
במערכת המפות — מפות מאירות-עינים של
האזור כולו ושל כל ארץ בנפרד. בין
המפות האזוריות יש לציין: מפת "השמוש
העיקרי בקרקע" (הממחישה עד כמה מרר
בות במזרח-התיכון האדמות שהן "ללא גי-
צול", או המשמשות "כרעה של נדנים" —
ועד כמה מצומצמים שטחי האדמה המעור-
בת); "מפות האקלים"; מפת "צפיפות
האוכלוסיה" (המבליטה יפה את יחידה של
מצרים באשר לצפיפות-אוכלוסין); מפות
עמים ודתות" (המראות את הפסיפס העדתי
באזור — פסיפס, המבטא את חוסר ההו-
מוגניות שבו, והוא רקע להתהוות בעיות-
פנים מסובכות); מפות המדור "תחבורה"
(כולל "תעבורת נפט" ובתי-זיקוק), המדגי-
שות את חוסר-הפרופורציה שבין רשת מסי-

מערכת המים של סוריה

לת הברזל האזורית הדלה לרשת צינורות-
הנפט הענפה. מעניינות במיוחד הן המפות
המדיניות (זו המראה את המזרח-התיכון
במאה התשע-עשרה; השניה — של המזרח-
התיכון בין שתי מלחמות העולם; והשלי-
שית — המזרח-התיכון בימינו). במפות אלה
הצליחו המחברים להראות, בקיום כלליים,
כיצד התפתחה במאה השנים האחרונות
דמותו של האזור. מפה מעניינת במיוחד
מראה את "יציבות המשטרים — סכסוכי
גבולות". כאן ניתן ביטוי גרפי — שאפשר
אולי להוסיף ולשכללו — לגבולות, שלגבי-
הם אין הסכמה מלאה בין המדינות, ולעזעועים

פנימיים בתוך המדינות. המפה מבליטה את
חוסר-היציבות המדיני, המאפיין כל-כך את
מדינות האזור (להוציא ישראל וסעודיה),
בשנים 1948—1963. בתחום זה נטלה סוריה,
כמובן, את הכתורה, ואמנם "זכתה" לצבע
מיוחד, המסמל מספר רב של זעזועים במפה
המתאימה. המפות הארציות כוללות תמיד
מפה פיטית, ובדרך כלל גם מפות של צו-
רות-נוף, אקלים, כלכלה (חקלאות, תעשייה,
תחבורה), עדות וכו'. העורכים שקדו לכ-
לול בכל סדרת מפות על ארץ מסיימת
מפות ודיאגרמות המאפיינות את בעיותיה
העיקריות (למשל, מצרים — מפות ודיאגר-
מות של אגן הנילוס ומשק המים). מפות
אלה ממחישות יפה — מה גם שהן סמיכות
למפות של כלכלת מצרים — מהי חשי-
בותם של מי הנילוס למצרים — ל"ארץ-
היאור" — ועד כמה חיוני באגן הנילוס
שיתוף פעולה אזורי לשם ויסות זרימת
המים ותלותם הצודקת בין הארצות השו-
נות.

למותר להדגיש כאן מהי חשיבותה אף של
המפה הבודדת כאמצעי-עזר חיוני להת-
מצאות ולהמחשה. עם זאת, מעטים הם
הקוראים הרגילים לקרוא מאמר בעתון, או
פרק בספר, תוך עיון מקביל במפות ובחור-
מר-רקע על הגיאוגרפיה הפיטית והאנושית
של האזור שבו דן המחבר. יתכן שלכך
גרם, בין היתר, מחסור במפות מתאימות —
מפות המבליטות את העיקר, ושהשמוש
בהן אינו מכביד על המעיין בהן. עתה, עם
הופעת האטלס, נשמט הבסיס ל"תירוץ"
מעין זה. מן הראוי אפוא, שכל המתעניין
במזרח-התיכון ילמד היטב את הנתונים
הגיאוגרפיים שהאטלס מציגם בפניו בסקירה
הכללית — ולאחר-מכן יעשה לו הרגל-של-
קבע לעיין במפות המתאימות מדי קראו
או שמעו על התפתחויות באזורנו. כך,
למשל, לקורא המעיין במפה ייקל להבין את
המרד בדורס-סודאן, את בעית הכורדים
בעיראק, את בעית העדות בסוריה ובלבנון,
את חשיבותה הגיאופוליטית של עדן, את
חשיבותו של הסכר הגבוה באסואן, את
הנתונים הגיאוגרפיים המסייעים או המכ-
בידים על התקרבות בין מדינות באזור —
ועוד כיוצא באלה.

כדאי אפוא, שאטלס עדכני ומשוכלל (גם
מבחינת הביצוע הטכני) זה יועמד לרשות
הקוראים בספריות ובתדריה-התרבות, ויהפוך
לנכס בספריות הפרטית של כל העוקב אחר
ההתפתחויות באזור (ומי מאתנו פטור מכך?).